

ANTON FABIAN

Judaizmus a chudoba

Judaism and Poverty

(Príspevok je súčasťou riešenia projektovej úlohy Vega č. 1/0282/12 Interdisciplinárna analýza zmyslu života a jeho komponentov v sociálne významných skupinách adolescentov z hľadiska jeho formovania a možnej intervencie.)

Abstrakt

Príspevok pojednáva o sociálnom zákonodarstve pred tritisíc rokmi v židovskom národe, ktoré bolo na svoju dobu veľmi pokrokové v porovnaní s vtedajšími panstvami ako bol Egypt, alebo Babylon. Úcta k ľudskej osobe, dôstojnosť človeka z religióznych dôvodov, absencia otroctva sa stali základom aj pre úsilie o sociálnu spravodlivosť, ktorá sa prejavovala aj v agrárnom zákone - zabezpečení pôdy pre každého. Aj trestné právo bolo oveľa miernejšie ako kruté zákony pohanských národov. Záleží na tom, čím sa dáme viesť pri riešení problému chudoby: či iba svetlom prirodzeného rozumu, alebo aj svetlom Božieho slova.

Kľúčové slová: chudoba, bohatstvo, sluha, otrok, sociálne zákony.

Abstract

The article deals about social legislation before three thousand years ago, the Jewish people, which was at that time very advanced compared with the then government as was in Egypt or Babylon. Respect for the human person, the dignity of man from religious reasons, absence of slavery became the basis for the pursuit of social justice, which was present in the agrarian law - securing land for everyone. Although criminal law was much milder than harsh laws Gentiles. It depends on which will let us see to solve the problem of poverty: if only the aspect of ratio or and the light of God's word.

Keywords : poverty, resources, servant, slave, social laws.

Úvod

Už viac ako dvesto rokov od Francúzskej revolúcie (1789) existuje v spoločnosti viera, že všetky problémy sa dajú riešiť pomocou svetla prirodzeného rozumu. Táto viera v silu rozumu sa vzťahuje nielen na oblasť prírodovedeckú, na vývoj v oblasti vedy a techniky, ale aj na oblasť vied humanitných - psychológiu, sociológiu, politológiu a iných. Prax však ukázala, že táto viera v rozum pomohla zčasti, ale mnohé problémy nevyriešila. Ide najmä o sociálny jav chudoby a priepasť medzi bohatými a chudobnými. Návody ľudského rozumu na odstránenie chudoby nie sú zlé, ibaže sú slabé, nekomplexné a nedostatočné.

Židovské náboženstvo - judaizmus pri riešení tejto otázky sa neopiera len o silu rozumu, ale aj o autoritu Božieho slova, prezentovanú prorokmi, zvlášť Mojžišom a jeho zbierku zákonov tzv. Thoru (päť Mojžišových kníh v Biblii). Spojenie rozumovej sily a religiozity prinášalo ľuďom v minulosti iné pohľady a stimuly na riešenie chudoby.

Samozrejme, že aj medzi židmi, izraelitmi bolo dosť chudobných ľudí. Vždy existovali mánotratní ľudia, ktorí uvrhli do biedy svojej rodiny; stali sa živelné nešťastia a vojny, ktoré ožobračili ľudí; i vtedy boli vdovy a siroty. Kto však hoci len povrchne číta Bibliu, presvedčí sa, že ľudia postihnutí sociálnou exklúziou boli pod osobitnou ochranou Zákona, ktorý dal Boh ľuďom.

1 Agrárny zákon

Prvá skutočnosť, ktorou sa v spoločnosti veriacich ľudí - židov malo predchádzať chudobe, bol agrárny zákon. Základným a trvalým majetkom bola pôda, pozemok, ktorá ľudí živila, bola čímsi pevným, čo ani zlodej ani vojna neodniesli. Preto bol pochopiteľný hlad ľudí po pôde. Už dvetisíc rokov pred Kristom bol veľký rozdiel v agrárnom zákonodarstve medzi vtedy známymi bohatými ríšami: Egyptom, Babylonom a židmi.

Vládcovia sa usilovali nahromadiť čo najrozsiahlejšie latifundiá a tie potom dávať ľuďom do prenájmu, obyčajne za ťažkých podmienok. Napr. o starodávnom Egypte vieme, že sa tam všetka pôda dostala do vlastníctva faraónov. Keď bol sedemročný hlad, prichádzali ľudia do kráľovských skladísk po obilie (porov. Gn 41, 35 – 36, 49). Najprv kupovali za peniaze (porov. Gn 42, 2), no keď sa tie minuli, dali faraónovi za chlieb svoje zvieratá, dobytok, kone, osly. Keď už nemali ani tie, a hlad ešte trval, hovorili ľudia: „Máme zahynúť i so svojou pôdou? Vezmi si nás i s našimi pozemkami za chlieb.“ (Porov. Gn 47, 15 – 16). Tak sa dostala pôda kráľovi, ktorý ju potom dal iným ľuďom s tým, že päťinu t.j. dvadsať percent úrody museli odovzdať kráľovi.

Aj v Babylone bola len časť pôdy v rukách ľudu. Najväčšie a najlepšie pozemky vlastnil kráľ. Veľkosť pozemkov babylonského kráľa dokazuje Melišipak II. (1202-1188 pr. Kristom), ktorý daroval svojmu synovi 309 hektárov pôdy ako majetok, oslobodený od dane. Podobne daroval kráľ Nabuchodonozor I. (1146-1123 pred Kristom) jednému zo svojich prívržencov 104 hektárov pôdy. Je isté, že tieto kráľovské dary neboli ojedinelé, a že ich kráľovská pokladnica ani nepocítila (porov. Keller, 1969, s. 251).

U Židov, Izraelitov to nebolo možné. Mali agrárny zákon, s akým sa nikde inde nestretáme. Podľa neho majiteľom celej svätej zeme je Boh (Lv. 25, 23). Izraeliti sú len jeho nájomníkmi. Pri vstupe do zaslúbenej zeme dostal každý občan kus dedičnej pôdy, ktorú mal obrábať, a ktorá mala navždy ostať majetkom jeho rodiny. Z tejto pôdy sa nič nesmelo odňať, preto sa prekladanie pomedzných kameňov považovalo za veľký zločin. Pozemok nebolo dovolené natrvalo predať (Lv 24, 10).

2 Homeostáza na religióznom podklade

V jubilejnom roku – bol to každý päťdesiaty rok – sa všetky pozemky museli bezplatne vrátiť pôvodným majiteľom (porov. Lv 24, 13) a všetky dlhy sa odpustili. To znamenalo, že sa pozemky mohli dať vlastne len do prenájmu, a to najdlhšie do najbližšieho jubilejného roku. Ale pôvodný majiteľ mal aj pred jubilejným rokom vždy možnosť svoj majetok vykúpiť. Ak vrátil nájomníkovi nájomné za roky, zostávajúce ešte do jubilejného roku, ten mu majetok musel vrátiť naspäť. Ak to nemohol urobiť sám majiteľ, mohol majetok od nájmu vykúpiť najbližší pokrvný majiteľ. Išlo o to, aby majetok ostal v tej istej rodine.

Preto neskôr, keď sa štátna forma Izraela zmenila na kráľovstvo, králi nemali veľké latifundiá. Bohatli ináč, najmä vojnovou korisťou a poplatkami, ktoré dostávali od podmanených národov, ale na pôdu svojich poddaných nemohli tak ľahko siahať. Je pravda, že Samuel, keď chcel Izraelitov odstrašiť od kráľovského zriadenia, medzi ťarchami, ktoré bude pre nich kráľ znamenať spomína: „(Kráľ) zoberie vaše najlepšie polia, vinohrady a olivy a dá ich svojim sluhom“ (1 Sam 8, 14). Ale toto je len výstraha a spomína sa ako bezprávie a násilie, ktorého sa králi budú dopúšťať, nie však ako právo kráľa (porov. Sedláková, 2005, s. 75).

Ani bezbožný kráľ Izraela Achab nemohol si tak ľahko vyvlastniť vinicu obyčajného občana Nábota, hoci mu núkal za ňu primeranú náhradu v peniazoch, alebo inú vinicu. Nábota sa nechcel vzdať otcovského dedičstva a Achab odišiel smutný domov. Až pohanka Jezabel, Achabova žena, aby získala vinicu pre svojho muža dopustila sa hanebného skutku, keď dala Nábota falošne obviniť a celú jeho rodinu vyvraždiť. Potom sa zmocnila vinice, ktorá už nemala pána (porov. 1 Kr 21, 1 – 16).

Z toho vidieť, že sa malo predchádzať schudobneniu tým, žeby niekto zostal bez pôdy - zdroja obživy. Majetok sa nemohol nahromadiť v jedných rukách, lebo by tým ruky ostatných zostali prázdne (porov. Ž 73, 12).

3 Krádež a tresty

Celá Biblia sa nesie v znamení obrany súkromného vlastníctva majetku jednotlivca, ba lepšie povedané súkromného majetku rodiny. Neuvádzajú sa príčiny, prečo a ako došlo k súkromnému vlastneniu, prijíma sa to ako zaužívaná skutočnosť. Zákonodarca veľmi prísnymi zákonmi bráni súkromné vlastníctvo. Z príkladov, ktoré Biblia uvádza, vidieť, že krádež sa trestala veľmi prísne. Za ukradnuté malé domáce zviera, ovcu alebo kozu, bolo treba vrátiť štvornásobok, za jednu ovcu štyri ovce, za ukradnutého býka, vola alebo kravu bolo treba vrátiť päťnásobne (porov. 2 Sam 12, 6; Ex 22, 1).

Malo to slúžiť na odstrašenie od krádeže a tiež na zábezpeku, že poškodený nedostane menej, než bola škoda, ktorú utrpel. Zákon totiž predpokladal, že vrátený dobytok nie je taký dobrý, ako bol ukradnutý kus, preto treba kvalitu nahradiť počtom. V prípade, že sa u zlodēja našlo ukradnuté zviera, vrátil už len dvoj- a nie štvor- alebo päťnásobok. Poškodený musel dostať náhradu aj za ušlý zisk. V náhrade bol zahrnutý aj trest za zločin krádeže. Veď aj dnes stojí zlodēja krádež oveľa viac, než je škoda, ktorú spôsobil, lebo súd ho neodsúdi len na náhradu škody, ale aj na určitý trest, často peňažný.

Pritom Biblia je neporovnateľne miernejšia a ľudskejšia než zákony babylonského kráľa Chamurabiho, ktoré pochádzajú z doby okolo 2000 rokov pred Kristom. Biblickému zákonodarcovi je ľudský život vždy cennejší, než majetok. Smrťou trestá jedine únos človeka Hebreja, nikdy však nie krádež majetku (Ex 21, 16). Ani v tom prípade, keď zloděj nebol schopný nahradiť škodu. Vtedy sa dostal k poškodenému na určitý čas do otroctva a musel náhradu odrobiť. Babylonský zákonník zlodēja, ktorý nevie dať náhradu, trestá však smrťou.

V babylonskom a iných starých východných zákonodárstvách sa krádež trestala niekedy smrťou, inokedy okýptením, odťatím oboch rúk. Bol to častý spôsob trestania. Lúpež trestá Chamurabi vždy smrťou, a napríklad podľa jeho zákonníka treba človeka, ktorý požiar zneužije na krádež, ihneď na mieste hodiť do ohňa (porov. HERIBAN, 1992, s.480).

Biblia vždy obhajuje život človeka, i keď je to život zlodēja. Lebo majetok vždy možno nahradiť, ale mŕtveho nikdy nemožno vzkriesiť. Ak niekto zabil zlodēja, ktorý sa mu vlámal do domu v noci, nemusel sa zodpovedať zo zločinu vraždy (porov. Ex 22, 2 – 3), lebo zákon predpokladá, že v noci zabil zlodēja v sebaobrane. Kto však zabil zlodēja vo dne, keď sa aj ináč mohol obrániť, a keď bolo zjavné, že mu zloděj prišiel vziať len majetok a nie život, musel sám podstúpiť smrť, pretože na život zlodēja nemal právo.

4 Pojem sluha a jeho význam

Položenie sluhov bolo oveľa znesiteľnejšie u veriacich ľudí, židov, ktorí mali na zreteli Desatoro a celú Thoru. Zákonodarstvo Biblie bralo sluhov do ochrany a nehovorilo o otrokoch. Hebrejčina ani nemá osobitné slovo na označenie otroka. Na trhu kúpený otrok je v židovskej reči ebed, ale aj kráľov minister, najvyšší úradník je ebed, sluha, ba aj budúci Mesiáš, Spasiteľ sa označuje názvom Ebed Jahve, Pánov sluha. (Lv 25, 44).

Vždy, keď si Izraelita nadobudol služobníka, musel s ním zaobchádzať ako s človekom, ktorý mu je veľmi blízky. Zákon pokladal sluhu i keď to bol cudzinec za člena rodiny. Nariadil, aby každý cudzinec, ktorý sa dostal do trvalého

služobníctva k Izraelitovi, prijal obrad obriezky, čím sa stal členom tej istej náboženskej spoločnosti (Ex 12, 44).

Okrem toho boli v zákone jasne uvedené prípady, kedy sluha, i keď je cudzinec, má tie isté výsady, ako ostatní členovia rodiny, ktorej slúži. Sluha sa s ostatnými členmi rodiny zúčastňoval na hostine veľkonočného Baránka a iných. (Porov. Ex 12, 44). Niektoré posvätné pokrmy pri obetných hostinách smeli požívať len kňazi a ich rodiny. Týchto pokrmov sa nesmel dotknúť Izraelita, ktorý nepatrí ku kňazskej rodine, nesmel z nich jesť ani nádenník. Ale trvalý služobník i cudzinec v kňazskej rodine mohol tieto pokrmy požívať, čím zákon zreteľne naznačoval, že sluha patrí k rodine, u ktorej je v službe.

5 Nádenníci a otroci

U pohanských národov bývalo položenie otrokov veľmi zlé. Nádenníci sa síce živili prácou svojich rúk, ale pritom si zachovali osobnú slobodu. Ináč to bolo so služobníkmi, otrokmi, ktorí nemali slobodu a patrili do živého inventára svojho pána. Otrokov získavali ľudia buď ako vojnových zajatcov, alebo ich kupovali na trhoch, kde sa s ľuďmi obchodovalo ako s dobytkom. Vojnový zajatec stratil podľa vtedajších názorov právo na život. Ak mu víťaz život daroval, zajaľ ho do služobníctva a využil, ba najčastejšie zneužil ako pracovnú silu.

Napríklad u Rimanov nemal otrok nijaké práva. Bol vecou, za ktorú pán nebol nikomu zodpovedný. Za trýznenie, alebo smrť otroka zákon nikoho nebral na zodpovednosť, iba vtedy ak otroka zabil niekto cudzí, aj to len preto, lebo tým poškodil otrokovho pána, ktorého tak pripravil o pracovnú silu. Pán neobmedzene vládol nad životom a smrťou svojho otroka (porov. Rozwadowski, 1992, s. 94).

Podstatne ináč sa mala vec u Izraelitov. Ich zákonník upravuje pomer pána a sluha. U nich sluha, i keď je to vojnový zajatec, alebo na trhu kúpený otrok, nie je bezprávna vec, ale ľudská osoba, ktorá svoju prácu dáva pánovi. Ale aj pán má voči nej určité povinnosti. Biblia celkom zreteľne vyslovuje rovnosť všetkých ľudí pred Bohom.

V knihe Genezis hovorí Boh ľuďom po potope sveta: „Kto preleje ľudskú krv, človek nech preleje jeho krv, lebo na Boží obraz som stvoril človeka“ (Gn 9, 6). Ešte zreteľnejšie je vyhlásená rovnosť ľudí, rovnosť pána a sluha pred Bohom v knihe Jób. Tam hovorí spravodlivý Jób: „Ak som na právo svojho sluha neďbával a otrokyne sú so mnou v spore, čo urobím len, akže Boh raz povstane, čo odpoviem mu, ak (ma) navštívi? Či môj Tvorca ho v útrobach tiež nestvoril a nestvárnil nás azda v lone sám?!“ (Jób 31, 13 – 15)

Cena ľudského života nezávisí od toho, či je to život pána, alebo život otroka, lebo každý človek je stvorený na obraz Boží. Len toto je meradlom ochrany ľudského života (porov. Gaudium et spes, 1965, čl. 19).

6 Práva sluhov

Pán musel svojim sluhom poskytnúť bývanie, pokrm, nápoj a odev. Sluha mal právo, ako Izraeliti, na sobotňajší odpočinok. Pán síce mohol trestať sluhu tak, ako mohol trestať ostatných členov svojej rodiny, ale Zákon účinným opatrením znemožňoval zneužitie tohto práva. Ak pán ublížil svojmu sluhovi na tele tak, že ten pritom stratil niektorý svoj úd, i keď to bol len jeden zub, pán musel tohoto sluhu prepustiť na slobodu. I z týchto niekoľkých ustanovení starozákonného Písma vidieť, že postavenie týchto sluhov nemožno ani len porovnať s otrokmi hoci akých kultúrnych pohanov.

Ešte miernejší bol osud sluhov, ktorí patrili k národu Izraelitov. Aj Izraelita mohol schudobnieť a dostať sa do služby k inému Izraelitovi. Buď sa dal do služby dobrovoľne, aby zabezpečil sebe a svojej rodine živobytie, alebo ho Zákon nútil k služobníctvu. To sa stalo buď preto, že nemohol vyplatiť svoju dlžobu, alebo nevedel podľa Zákona nahradiť vec, ktorú odcudzil. V oboch prípadoch musel to u pána odrobiť. Izraelita však mohol ostať v službe len šesť rokov (porov. Gn 21, 2). Po šiestich rokoch služobníctva musel pán sluhu - Izraelitu prepustiť na slobodu bez ohľadu na to, či dlh bol odrobený alebo nie. Ak medzitým pripadol jubilejný rok, dostal Izraelita slobodu i v tom prípade, ak ešte neuplynulo šesť rokov od začiatku služby (porov. Lv 25, 10). A Zákon prikazuje pánovi, aby takéhoto sluhu nepúšťal na slobodu s prázdnyimi rukami, musel mu poskytnúť prostriedky, aby mohol začať nový život (porov. Lv 25, 13). S Izraelitom išla na slobodu aj jeho manželka a deti, ktoré priviedol so sebou do služobníctva (porov. Gn 21, 3).

Stávalo sa, že si sluha počas služby vzal za manželku niektorú zo služok svojho gazdu. Táto i deti, ktoré sa jej narodili, ostali majetkom pánovým i vtedy, keď manžel išiel na slobodu (porov. Gn 21, 4). Ale Zákon dával možnosť, aby takýto sluha ostal aj naďalej dobrovoľne v službe a nemusel sa vzdialiť od svojej rodiny. Toto právo dával Zákon sluhovi aj vtedy, keď si obľúbil svojho pána a bolo mu v službe dobre (porov. Gn 21, 5 – 6). Stávalo sa to často, veď v službe mal postarané o živobytie a sloboda mu často nič dobrého nesľubovala.

7 Mzda za prácu

O nádenníkoch vieme pomerne málo. Vieme však, že to boli ľudia, ktorí príležitostne dávali k dispozícii svoju prácu a boli platení na deň (porov. Lv 19, 13). Aká bola ich denná mzda, o tom starozákonná Biblia nezachovala správu. Iste sa

to podľa doby a okolností menilo. Ale mzdu nádenníka bolo treba vyplatiť hneď a zadržanie mzdy robotníka bol do neba volajúci hriech. Kniha Deuteronomia píše: „Neodopri plácu biednemu a chudobnému...Vyplatiš mu mzdu ešte v ten deň pred západom slnka, lebo je chudobný a závisí od nej jeho život, aby nevolal k Pánovi a aby sa ti to nepočítalo za hriech“ (Dt 24, 14 – 15). Preto veľmi prísne znie aj výstraha proroka Jeremiáša: „Beda tomu, kto stavia svoj dom nespravodlivo a svoje izby neprávom, bezplatne si zotročuje blížneho a nedá mu jeho mzdu“ (Jer. 22, 13). A prorok Malachiáš medzi hriešnikmi, ktorých Boh bude prísne súdiť, uvádza aj tých, čo zadržujú mzdu nádenníka a utláčajú vdovy a siroty (porov. Mal 3, 5)

Tieto myšlienky sú aktuálne aj v súčasnosti. Nevyplácanie mzdy, alebo uzatváranie dohôd namiesto pracovnej zmluvy, ťažko poškodzujú pracujúcich ľudí, privádzajú ich do chudoby a k apatii.

8 Židovské sociálne zákonodarstvo

Veriteľ nesmel vziať od svojho dlžníka úroky, pritom však Zákon ukladal zámožným, aby neodopreli chudobným úver. Veriteľ smel vziať od dlžníka nejaký záloh, ako zábezpeku, ale musel sa uspokojiť s tým, čo mu dal chudobný a nesmel vniknúť do príbytku dlžníka, aby si záloh sám vybral. A nikdy nesmel vziať plášť, ktorým sa chudobný v noci prikrýval, ani kamenný mlynček, ktorý si chudobná rodina každý večer mlela obilie, potrebné na nasledujúci deň. (Ex 22, 26; Dt 24, 6-17) Izraelita nesmel na svojom poli zbierať klasy, nesmel sa vrátiť po zabudnutý alebo stratený snop, nesmel zožínať úvrate, to všetko patrilo podľa Zákona chudobným, ktorí si okrem toho smeli natrhať klasov na poli, koľko potrebovali na okamžité zahnanie hladu (Dt 23, 25; Rút 2, 2). Na posvätné obetné hostiny musel zámožný Izraelita pozvať aj niekoľkých chudobných. To všetko boli opatrenia, ktoré dokazujú, ako sa Boží Zákon už vtedy staral o odstránenie biedy.

9 Sociálna nerovnosť – otázka chudobných a bohatých

Sociálne problémy vznikajú sociálnou nerovnosťou. Je isté, že raj na zemi by nenastal ani úplným sociálnym vyrovnaním, ako to chceli ľavicovo orientovaní marxisti a komunisti. Lebo človek nie je stroj a dnes zavedená úplná rovnosť, sa zajtra poruší. Ved' jeden človek pracuje usilovne, iný nie. Jeden šetrí, druhý premárni všetko, čo dostane do ruky. Okrem toho kto má málo, chce mať toľko, ako iní a keď už dosiahol toľko, koľko majú iní, chce mať ešte viac. Medzi ľuďmi by pokračoval boj, v ktorom by zvíťazili mocnejší, a nie vždy podľa spravodlivosti (porov. Fabian, 2001, s. 67).

Ani vlastníenie majetku celou spoločnosťou a pridelovanie jednotlivcom - ako chceli utopickí socialisti - by situáciu nevyriešilo. Čoskoro by sa stal človek otrokom spoločnosti, lepšie povedané tých niekoľkých, ktorí by rozdeľovali (porov. Centesimus annus, 1991, čl. 32).

Je však nesporné, že problémy spoločného nažívania ľudí by sa mohli znížiť na minimum. Musela by sa však zachovať zásada súkromného vlastníctva, ktorá by zabezpečila slobodu a nezávislosť človeka. O toto sa usiloval agrárny zákon Izraelitov. Každému patrilo súkromný nehnuteľný majetok, o ktorý sa staral, aby majetkové pomery občanov boli vyrovnané. Zákon zabezpečoval, aby táto vyrovnanosť bola trvalá, aby sa aspoň nehnuteľný majetok nehromadil v jedných rukách (porov. León -Dufour, 1990, s. 1536).

Záver

Nie je možné porovnávať sociálnu situáciu dnes so sociálnou situáciou Izraelitov. Za tritisíc rokov nastali podstatné zmeny v spoločnosti. Sociálni pracovníci, ktorým je vlastná kresťanská spiritualita môžu však byť na Bibliu a jej sociálne zákonodarstvo právom hrdí. Ona je inšpiráciou k naplneniu výzvy o jednom Otcovi na nebesiach. Ak by On bol rešpektovaný v osobnej zvnútornenej religiozite každého človeka, dá sa predpokladať pokrok aj v nastoľovaní sociálnej spravodlivosti. Bez tohto princípu sú všetky humanistické koncepcie sociálnej činnosti postavené „na tenkom ľade“.

Literatúra

DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL: *Gaudium et spes*, 1965. Rím : SÚSCM, 1968.

JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 1991. In: www. kbs.dokumenty pápežov. FABIAN, A.: Sociálne aspekty utrpenia. In: *Duchovný pastier*, roč. 82, 2001, č. 2, s. 67-72.

HERIBAN, J.: *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : SÚSCM 1992.

KELLER, W.: *A Biblia má predsa pravdu*. Bratislava : Tatran, 1969.

LEÓN-DUFOUR, X.: *Slovník biblickej teológie*. Zagreb : Krčšanska sadašnjost, 1990.

ROZWADOWSKI, W.: *Prawo rzymskie*. Zarys wykladu wraz z wyborem zrodel. Poznan : Ars boni et aequi, 1992.

SEDLÁKOVÁ, M.: Sociálne aspekty Božieho slova v Starom zákone. In: *Žiť Božie slovo vo svetle evanjelia*. Košice : Seminár Karola Boromejského 2005, str.75-82.

Anton Fabian pôsobí ako profesor na Katolíckej univerzite, Teologickej fakulte v Košiciach. Vo svojom výskume sa venuje najmä historickým, etickým a spirituálnym otázkam sociálnej práce.

Kontakt

Mons. Prof. ThDr. JCDr. Anton Fabian, PhD
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta v Košiciach
Katedra praktickej teológie
Hlavná 89, 041 21 Košice
fabian.anton@rimkat.sk